

azaz énekre oszló költeményt is, amelyet a Kangyur 97 kötete foglal magában a *Gondolkodás fája* címen.

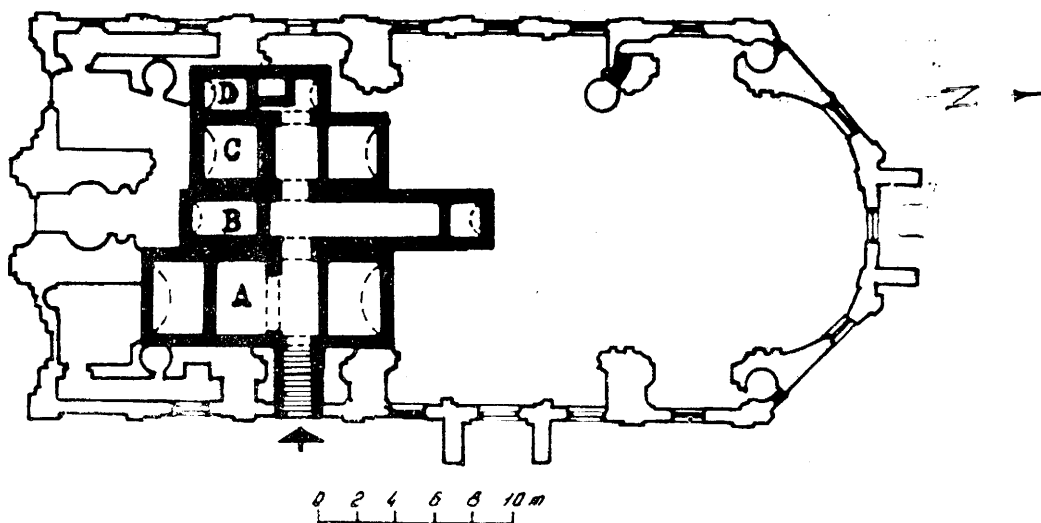
Csoma művei a mai napig nem avultak el és még mindig részesei a tudományos körforgásnak. Ezt bizonyítja az a tény, hogy 1957-ben *Buddha élete és tanításai* címen Calcuttában kiadták W. W. Hunternek a „zarándok tudósról“, vagyis Csomáról írt életrajzát, valamint Csoma két tanulmányát (Vö. *Buddha élete és tanításai*, Bukarest, Kriterion Kiadó, 1972 és 1982). E kötet megjelentetése azt bizonyítja, hogy Csoma életműve nem merült feledésbe és ma is érdemesnek tartják kiadásra. Ezután egy indiai professzor, Hirendra Nath Mukardzsa *A remete hős* címen írt róla könyvet. Ezelőtt hat évvel pedig India fővárosában, New-Delhiben, újrayomtatták Csoma tibeti—angol szótárát, ami önmagában is bizonyítja, hogy Csoma legértékesebb műve, szótára mai napig sem avult el, és világviszonylatban is azok közé a kevés számú, a kultúra közkincsét szolgáló munkák közé tartozik, amelyeknek kiadását az idők múltával is szükségesnek tartják, mintegy igazolva Csoma halálos ágyánál örökdő Archibald Campbell orvos szavait: „Csoma öröksége az emberiség javára olyan volt, hogy azt sem a moly, sem a rozsdá ki nem kezdheti“, vagy amint egy másik pártfogója, a magyar nyelvet is tanulmányozó S. C. Malan, az Ázsiai Társaság egykori titkára írta: „...Csomát az európai tibetisztikai tanulmányok megalapítójának kijáró tisztelet övezi és fogja övezni mindig is... ő volt az, aki az alapokat lefektette, mások csak építettek arra“.

SZABÓ DEZSŐ

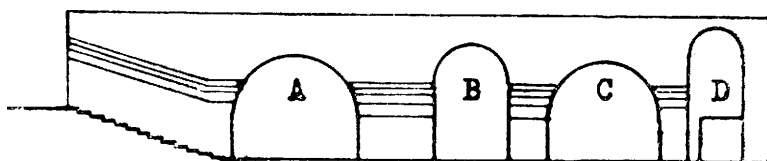
A KOLOZSVÁRI UNITÁRIUS TEMPLOM KRIPTÁJA

Az 1792—1796 években épült templom alatt egy 180 m² területű kriptá is készült. A sírbolt négy, észak-dél irányú, félkör boltozatú fülkéből áll, melynek méretei különböznek (Lásd a templom és kriptá alaprajzán az A, B, C és D jelzésű ábrát.) Az „A“ fülke hossza 13 m, szélessége 4 m és magassága 2,5 m. A „B“ fülke hossza 16 m, szélessége 2,5 m és magassága 3 m. A „C“ fülke hossza 10 m, szélessége 3,5 m és magassága 2,5 m. A „D“ fülke hossza 7,5 m, szélessége 1,5 m és magassága 3,5 m. A kriptá fülkéit egy kelet-nyugat irányú 2 m széles folyosó keresztezi, melynek mindkét végében egy-egy szellőztető ablak volt. Az eredeti lejárát a templom nyugati oldalhajó első oszlopkötegénél a „D“ fülkébe vezetett. Ezt 1807-ben a gubernium rendeletére¹ befalazták és helyette ki-
vül, a keleti szellőztető ablaknyílás helyén képeztek ki egy új lejáratot, melyet befalazva tartottak és csak temetkezések alkalmával nyitottak ki.² 1946-ban a nyugati szellőztető ablakot is befalazták. A dolgozat célja, a templom kriptájába történt temetkezések ismertetése.

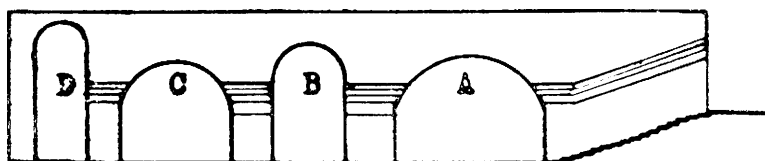
A hiányos anyakönyvi bejegyzések miatt az egyházközség levéltárában található három névjegyzékre támaszkodunk. Az elsőt Szász Mózes

A kolozsvári unitárius templom alatt levő kriptá alaprajzi elrendezése

A keresztmetszet déli oldala

A keresztmetszet északi oldala

(A rajzokat Kiss Zsigmond készítette)

lelkész készítette, aki 1823. január 28-ig 36 temetést jegyzett fel.³ A második névjegyzéket Pákei Lajos egyházközségi gondnok állította össze 1864. május 12-én, melyben 66 temetést mutat ki.⁴ A harmadik névsort 49 temetésről Péterfi Dénes lelkész készítette 1915. július 20-án. A Pákei Lajos összeírása látszik teljesnek, az ő jegyzékében a másik kettő hiánytalanul megtalálható.

A rendelkezésre álló adatok alapján az első temetés idejét 1797. május 6-ra tehetjük,⁵ míg az utolsót 1854 január hónapra.⁶ Az egyházközség 1810. február 11-én szabályozta a kriptába való temetést, nem engedélyezve senkinek a helyválogatást⁷.

Pákei Lajos építész 1915-ben készítette el a kriptá táblái feliratának másolatát; 17 feliratos táblát talált, a többi név nélküli.⁸ Aránylag kevés felirat jelzi az eltemetettek nyugvóhelyét. Annyit tudunk megállapítani, hogy az „A” fülke déli felében Kőrömczi János püspököt, Füzi János lelkes-egyházi főjegyzőt, míg az északi felébe az Ágoston család tagjait temették. A „B” fülkének csak a déli felében történt temetkezés. A „C” fülkének déli felében Sylvester György, míg a „D” fülkében a Pákei család tagjai pihennek.

A templom kriptájában temetettek névsora, a temetés időrendjében:

Temetés ideje	A halott neve
1. 1797. május 6	<i>Hunyadi Sámuel, az egyházközség jegyzője⁹</i>
2. 1799. december 8	<i>Sombori Jánosné Brassai Kata</i>
3. 1800. augusztus 26	<i>Aranyosrákosi Nagy Ferenc, az egyházközség gondnoka¹⁰</i>
4. 1802. március 7	<i>Nagy Mihály, tímár</i>
5. 1802. május 2	<i>Sintzki Gábor, egyházi</i>
6. 1803. július 24	<i>Simó Pálné Fóris Erzsébet</i>
7. 1805. február 3	<i>Vass István</i>
8. 1806. január 15	<i>Ágoston Márton, városi tanácsos¹¹</i>
9. 1806. október 12	<i>Sombori János, egyházközségi pénztárnok¹²</i>
10. 1806. december 7	<i>Lázár Istvánné Nagy Erzsébet¹³</i>
11. 1808. március 29	<i>Bodor Józsefné Gyergyai Hedviga</i>
12. 1809. január 29	<i>Molnos Dávidné Szaknovics Juliánna¹⁴</i>
13. 1809. április 23	<i>Özv. Ágoston Mártonné Gyulai Borbála</i>
14. 1809. december 2	<i>Ágoston István, egyházközségi pénztárnok</i>
15. 1810. február 19	<i>Ágoston József, városi szolgabíró</i>
16. 1810. április 18	<i>Sombori Józsefné Becze Krisztina</i>
17. 1810. június 15	<i>Ágoston László</i>
18. 1810. szeptember 4	<i>Hajós István</i>
19. 1811. október 9	<i>Lázár István, püspök¹⁵</i>
20. 1811. október 24	<i>Nagy Zsigmond, tanár és egyházi főjegyző¹⁶</i>
21. 1811. december 15	<i>Késmárki Péter, orvos</i>
22. 1812. március 1	<i>Dersi Bartha Mózes, egyházközség gondnoka¹⁷</i>
23. 1812. március 24	<i>Szentkirályi András</i>
24. 1814. április 24	<i>Ajtai József¹⁸</i>
25. 1814. április 28	<i>Aranyosrákosi Nagy Boldizsárné Sombori Julianna</i>
26. 1814. október 9	<i>Bodor József</i>
27. 1815. október 29	<i>Sombori Ferenc</i>
28. 1815. december 23	<i>Böloni id. Sikó Istvánné Fejérvári Klára</i>
29. 1816. március 20	<i>Özv. Dersi Bartha Mózesné Gyulai Zsuzsanna</i>

30. 1817. június 25 *Káli Nagy Lázárné Pápai Erzsébet*¹⁹
31. 1817. november 22 *Sylvester Györgyné Végh Zsuzsánna*
32. 1818. szeptember 21 *Szász Mózes*
33. 1819. január 5 *Aranyosrákosi Nagy Boldizsár, egyházköz-
ségi pénztárnok*
34. 1819. január 13 *Máthé Elekné Sombori Zsuzsánna*²⁰
35. 1820. január 7 *Özv. Timár Nagy Mihályné Kovács Mária*
36. 1820. december 3 *Szász Rozália*
37. 1823. január 1 *Pákei János, egyházközségi gondnok*²¹
38. 1823. január 28 *Özv. id. Ágoston Istvánné Száknovics
Borbára*
39. 1826. szeptember 2 *Jónás Ferencné Máthé Zsuzsánna*
40. 1827. július 6 *Vargyasi Máthé Elek, ny. lelkész*
41. 1829. május 16 *Tarcsafalvi Sylvester György, lelkész, ta-
nár és egyházi főjegyző*²²
42. 1829. május 17 *Aranyosrákosi Csapkés Sándor*
43. 1831. január 1 *Simó Pál, ügyvéd*
44. 1831. május 9 *Lázár Sámuelné Gál Klára*²³
45. 1831. november 3 *Özv. Szeles Lázárné Pákei Borbála*
46. 1831. december 12 *Nagyajtai Lázár Sámuel*²⁴
47. 1833. április 16 *Özv. Nagy Zsigmondné Fikker Anna*
48. 1833. október 8 *Füzi János lelkész, egyházi főjegyző*²⁵
49. 1834. január 26 *Szederjesi Sámuel, tanuló*
50. 1834. december 24 *Id. Bölöni Sikó István*
51. 1835. március 20 *Özv. Késmárki Péterné Ugrai Klára*
52. 1836. december 15 *Körmöczi János, püspök*²⁶
53. 1840. április 12 *Ágoston Sámuel*
54. 1841. január 7 *Aranyosrákosi ifj. Nagy Ferenc*
55. 1842. január 2 *Homoródszentmártoni Gedő Józsefné
Szathmári Anna*
56. 1842. január 9 *Tordátfalvi id. Szederjesi György*
57. 1845. június 13 *Csegezi Lajos, tanuló*
58. 1848. november 18 *Özv. gr. Bethlen Sámuelné Simén Klára*²⁷
59. 1850. április 23 *Ifj. Bölöni Sikó István*
60. 1853. február 11 *Pákei Róza*
61. 1853. június 28 *Kövendí Gál Miklósné Pákei Krisztina*
62. 1854. január hó *Özv. Pákei Jánosné, Aranyosrákosi Nagy
Judit*²⁸

Az elhalálozás és temetés ideje ismeretlen:²⁹

63. *Lázár Zsigmond*
64. *Lázár Klára*
65. *Lázár Jozefa*
66. *Lázár Jozefa*

A névsorból megállapítható, hogy az eltemetetteknek közel fele a kolozsvári Sombori, Ágoston, Pákei és Lázár család tagja; vidékieket is szép számmal találunk. Ha figyelembe vesszük a temetkezési díj nagyságát, érthető, hogy inkább a köztemetőt használták, ahol nem kellett külön díjat fizetni. Az egyházi tisztségviselők közül kettő püspök, egy püspökné, három főjegyző, négy lelkész, négy lelkészné, három-három gondnok, pénztárnok, kettő jegyző.

¹ „A halottak temettethetnek ugyan a köfal és köboltos criptákba azon feltétel alatt hogy az olyan criptáknak ajtai az azokba való lejárás nem benn a templomban légyen, hanem a templomon kívül és a temetés után azon kemény köfalat minden temetés után zártassanak be“ (A kolozsvári unitárius egyházközség levéltára — a továbbiakban KUEL — Fascikulus XXXIII/38)

² „Jelenti Curator [Pákei János], hogy ezen rendelés következtésül a templom alatt levő criptákban lehető lejárásról gondoskodván Ecclésiánk némely tagjaival, az Aedilis Directorral s Pallér Ledererrel megnéztette, hogy a templomnak a cinte-rem felől való oldalán, melyik helyen és mi formán lehetne bójárást csinálni.“ Határozat: „... légyen a bójárás a criptának említett ablakánál azzal a nyilvános kifejezéssel, hogy a cripta kinyitásának és bérekesztésének minden névvel nevezendő költségét a temettető személy léssen hordozni köteles a cripta taxáján kívül.“ (A Kolozvári Unit[aria] Ekklesia Jegyzőkönyve 1806—1826 — a továbbiakban: KUEJ — 24 l.)

³ Lásd: „Keresztelés, Esketés és Temetésről való anyakönyv 1799—1817 bezárólag, II. kötet. Másolat, eredetije nincs az egyházközség birtokában. Az anyakönyv első oldalán ez olvasható: „Notandum. A kolozvári Unitarium Templom alatt levő kriptaiba, amint végire járhattam, temettettek a következők“.

⁴ „Tisztelendő Keblí Egyházi Tanács! Amint köztudatban van, Belmagyar utcai templomunk alatt, annak építésekor kedves hitrokonaink számára temetkező hely vagyis sírbolt építéséről is kegyelettel gondoskodva volt, és azon ez idő óta egész az elenyészett 1854. év közepéig... boldog emlékezetű hitrokonaink s szeretett kedveseink közül számosan temettettek... Szeretteink becses hamvai iránti kegyeletteljes érzület azon gondolatra vezéreltek engemet, hogy egyházi jegyző- és anyakönyveinkben s megtalálhatott más feljegyzéseinkben foglalt régebbi és újabbí adatainkat kikutatva, s saját magamén kívül életben levő kedves hitrokonaink emlékezetét is kűtfőkűl felhasználva, egybeszedjem azoknak neveit és temetkezésük idejét, kik az érintett sírboltban alusszák csendes végálmaikat“ (KUEL. Vegyes csomó 1863—1876 — II.).

⁵ „Anno 1797. 5. Mai. Gyűlése lévén a T. Unit. Consistoriumnak. ... Meghatározatott, hogy a kriptában levő temetkezések taxája ezutánra is úgy határozatottik, hogy az idevaló kolozvári Ecclésiabeli Atyánkfiái 50 mft. taxa fizetése mellett, a külsők pedig 100 mft. taxa fizetése mellett a kriptában temetkezhessenek...“ (KUEJ II. 1792—1805. 72. l.)

⁶ „1854. június 11-én Egyházi Tanácsűlés, 11. jkv. szám alatt olvastatik pűspűki helyettes, fűtiszű Székely Moses urnak Ecclézsiánkhoz tett hivatalos irata, melyben tudatja, hogy a vidéki Cs. K. Parancsnokságnak f. évi május 18-ról 4426 számok alatt költ rendeleténél fogva, a templomok alatti kriptákba halottakat temetni szigorúan meg van tiltva“ (KUEJ 1847—1860. 118. l.)

⁷ „1810. február 11: Hogy ennekutána rendre amint következik a temetések úgy tétessenek, hogy előbb a belső helyekre temettessenek a halottak és azután a külső helyekre tétessenek a koporsók, mely rendnek megtartása bizatik Curator Atyánkfiára, meg nem engedtetvén egy privátusnak is a hely iránt való válogatás.“ (KUEJ III. 1806—1826. 42. l.)

⁸ „A kolozsvári unitárius templom alatti krypta feliratos táblái. Leírta Pákei Lajos 1915. július 20.“ (Kézirat).

⁹ KUEJ I. 1767—1792. 120. l.

¹⁰ 1777-ben választották meg gondnoknak. (KUEJ I. 1767—1792. 166. l.) Aranyosrákosi Nagy Ferenc és felesége Rázmány Hedviga adományozták az egyházközségnek még 1784-ben a ma is használt keresztelő poharat és a betegek részére készűlt 4 darabból álló úrvacsorai készletet.

¹¹ 1746-ban szűletett. Az Ágostonok a 17. században ide menekűlt lengyel unitáriusok utódái, akik az egyházközség, a főiskola és a város életében vezetű szerepet tűltöttek be.

¹² 1790. ápr. 11-én Nagy Ferenc számadói tisztségeről betegeskedésére való tekintettel lemondott. Az egyházközség pénztárnoknak Sombori Jánost választja. Ez időtől kezdve válik külön a gondnoki és pénztárnoki tisztség.

¹³ Lázár István pűspök felesége; a házasságkötés 1776-ban történt.

¹⁴ Molnos Dávid főjegyzű-fűiskolai igazgatű felesége; az utolsó kolozsvári lengyel unitárius lelkész, Szaknovics Izsák leánya.

¹⁵ 1742. szept. 3-án szűletett Torockón. A kolozsvári főiskola elvégzése után 1771—1776 években Bécsben, Amsterdamban és Leidenben tanult. Hazatérése után

1776-ban a főiskola tanárának, 1784-ben igazgatójának választották meg. A nagyajtai zsinat 1786-ban püspöknek választotta.

¹⁶ 1760-ban született. 1778-tól három és fél évet Bécsben és Göttingában tanult. 1792. márc. 17-től a főiskola tanárának, 1802-ban pedig egyházi főjegyzőnek választották.

¹⁷ 1782-ben választották Aranyosrákosi Nagy Ferenc társaként gondnoknak. A templomépítés egyik mozgató ereje volt. Városi szenátor és több ízben a főbírói tisztséget is betöltötte.

¹⁸ Székely eredetű család, melyből számos tisztviselő és aranyműves került ki. A család a 19. század közepén kihalt. Székely Miklós püspök és Kovácsi Antal egyházi főjegyző feleségei Ajtai lányok voltak.

¹⁹ Káli Nagy Lázár felesége; 1807—1836 között a főiskolának, 1809-től a Kolozs-dobokai egyházkörnek felügyelő gondnoka volt.

²⁰ Máthé Elek kolozsvári lelkész felesége.

²¹ 1755-ben született. A főiskola felügyelő gondnoka, városi tanácsos és főbíró.

²² Tarcsafalván született 1785-ben. 1812-től Jénában és Göttingában folytatott tanulmányokat. 1815-től tanár és az egyházközség lelkésze, egyben egyházi főjegyző is. 1816-ban házasságot kötött Végh Zsuzsannával, aki egy év múlva meghalt. Második felesége Frank Kiss Zsuzsanna volt. 1829-ben egy foghúzás után lázasan végzett temetési szolgálatot Ágoston István városi főbíró és egyházközségi gondnok egyetlen fia koporsójánál. Halálát vérmérgezés okozta.

²³ Lázár Sámuel guberniumi titkár felesége; 1806. aug. 10-én történt a házasságkötés, Szentiványi Gál Zsigmond, a marosi egyházkör felügyelő gondnokának leányával.

²⁴ Lázár István püspök fia; 1815—1831 között a kolozsvári főiskola felügyelő gondnoka volt.

²⁵ 1776-ban született; 1802—1805 között Bécsben és Jénában tanult. 1805-től a főiskola tanárának, majd 1824-től az egyházközség lelkészének választották meg. Felesége Gyergyai Krisztina.

²⁶ 1762-ben született. 1794-től 1797-ig Bécsben, Jénában és Göttingában tanult. 1798-tól a főiskola tanára, 1802-től igazgatója volt. 1812-ben a ravai zsinat püspöknek választja. 1818-ban az oklándi zsinatra indulván, szekere Torda közelében felborult; fejsérüléséből többé nem tudott felgyógyulni.

²⁷ Holttestét 1869-ben a kriptából a köztemetőbe vitték át.

²⁸ Halálának és temetésének csak az évét ismerjük. Holttestét Pákei János feljegyzése szerint a köztemetőbe helyezték át. Az egyházközség temetési anyakönyvének indexében halála 1854 év elejére van bejegyezve. Figyelembe véve, hogy a kriptába való temetés 1854. májusától megszűnik, a temetés idejét január hónapra tesszük a nap megjelölése nélkül.

²⁹ Pákei Lajos 1864-ben készített névsorának utolsó bejegyzése szerint: „nagyajtai Lázár Sámuelnek és nője Gál Klárának, Zsigmond, Klára és Jozefa (e néven kettő) nevű négy gyermekeik különböző időkben eltemetve. Nem tudatik bizonyosan mikor“ (Vegyes csomó. 1863—1876—2).

A keresztelési anyakönyv másolatában, mely 1817-ig tart, a második Jozefa kivételével megtaláltuk születési adataikat a következők szerint: Zsigmond 1809. máj. 28, Klára 1811. aug. 29, és Jozefa 1813. márc. 28-án született. Feltehetőleg mind csecsemőkorban haltak meg.

JAKAB DÉNES

A MÁSODIK MÉRFÖLD

Mt 5,41

A Hegyi beszédből, ha az 5,17—48 részt olvassuk, az az érzésünk támadhat, mintha Jézus is a többi törvényt magyarázó közé sorakozna, amidőn a tíz parancsolatból a hatodik, hetedik és a harmadik parancsolatok magyarázatát adja. Ez azonban csak az első benyomásunk lehet, mert hamarosan felfedezzük, hogy ő nem úgy tanít, mint az írástudók, akik betű szerint magyarázzák a mózesi törvényt. Jézus bár nem beszél a régi törvény ellen, sőt annak fontosságát hangsúlyozza, mégis egy új világ lehetőségét mutatja meg értelmezésében. A mózesi törvény merev szabályait nemes szellemmel tölti meg, és egy magasrendű erkölcsi követelményt állít fel, mely utat nyit az emberhez méltó egyetemes együttélési forma felé: Mindezt legszembetűnőbben a táliónak nevezett törvény magyarázatában szemléltethetjük.

A „szemet szemért, fogat fogért“ helyett Jézus a gonosznak szeretettel való legyőzését tanácsolja, és három példát sorakoztat fel ennek szemléltetésére. „Aki arcul üt téged jobb felől, fordítsd felé a másik orcádat is. És aki törvénykezni akar veled és elvenni a te alsó ruhádat, engedd oda neki a felsőt is. És aki téged egy mérföldútra kényszerít, menj el vele kettőre.“

Engem e három közül legjobban ez utóbbi ragadott meg, ezért kívánok e gondolatnál maradni, mert úgy érzem, hogy itt nemcsak az erőszakkal szembeni állásfoglalásra nézve kapunk útbaigazítást, de benne a vallásos ember számára a minőségi ember jellegzetesen jézusi képlete is kirajzolódik.

Ismeretes, hogy a többi tartománnyal együtt Galilea, Jézus nyilvános tevékenységének színtere is római fennhatóság alatt állott Je. 63 óta. A római légiók katonáinak gyakran kellett helyet változtatniok, feletteseik utasításai szerint. Az átköltözésük terheit a lakosság hordozta. Minden zsidó polgárnak a hatóság felszólítására egy római katona poggyászát egy mérföld (1,478 km) távolságra kellett vinnie. A római uralom enélkül is minden zsidó szemében a legnagyobb nemzeti és vallási ellenszenvet váltott ki. Nyilvánvaló, hogy ez a rendelkezés a legnagyobb megalázottságot jelentette és általános ellenszegülésre ösztökélte a korabeli hithű zsidókat.

Meg vagyok győződve, hogy Jézus elsősorban nem a római hatalom kedvéért ajánlja a második mérföldet is, hanem az önzetlen, odaadó, erkölcsi jellem kihangsúlyozott szemléltetésére. Ebből nyilvánvalóvá válik, hogy mindig, még a legnagyobb megaláztatás közepette is róni kell még a második mérföldet is, nem a félelem miatt, nem szolgálalkúségból, nem meghunyászkodásból, de bátran, nagylelkűen, a kényszer fölött diadalmaskodó lelki többlettel.